

I. ARTYKUŁY

ARKADIUSZ LACH^a, RENATA GOŁDYN-BADOWIEC^b

PRZESTĘPSTWO UCHYLANIA SIĘ OD WYKONANIA ORZECZONEGO PRZEZ SĄD ŚRODKA KOMPENSACYJNEGO JAKO INSTRUMENT WSPARCIA POKRZYWDZONEGO: UWAGI NA TLE PORZĄDKÓW PRAWNYCH WYBRANYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH

THE CRIME OF EVADING THE EXECUTION OF A COMPENSATORY MEASURE ORDERED BY A COURT AS AN INSTRUMENT OF SUPPORT FOR THE AGGRIEVED PARTY: COMMENTS IN THE CONTEXT OF THE LEGAL ORDERS OF SELECTED EUROPEAN COUNTRIES

The basic pillars of restorative justice include the victim's right to compensation and the perpetrator's obligation to repair the damage caused, which should aim at making the perpetrator aware of their guilt and understanding the consequences of the crime. A practical dimension of applying restorative justice may therefore be financial restitution for the aggrieved party. In the Polish legal system, the legislator defined the provision of Article 244c of the Penal Code, which entered into force on 1 October 2023, as one of the manifestations of restorative justice. The study aims to assess the new regulation in the Polish legal system regarding the crime of evading the execution of a compensatory measure ordered by the court as an instrument to support the aggrieved party in obtaining compensation. To this end, the authors identify the reasons for introducing the discussed standard and analyse it. The article uses dogmatic and comparative law methods. The most important conclusion from the analysis is the fact that the adopted solution improves the actual situation of the aggrieved party, who has received an important instrument to persuade the perpetrator to fulfil their obligation when they evade the execution of a compensatory or ex-

^a Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland /
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska
arkadl@umk.pl, <https://orcid.org/0000-0002-8778-1182>

^b Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland /
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska
r.badowiec@umk.pl, <https://orcid.org/0000-0001-7912-1363>

emplary measure ordered by the court. The article also includes *de lege lata* observations and *de lege ferenda* postulates related to the regulation of Article 244c of the Penal Code and presents an evaluation of this regulation in the context of the legal orders of selected European countries.

Keywords: compensation; compensatory measure; aggrieved party; criminalization; Article 244c of the Polish Penal Code

Do podstawowych filarów sprawiedliwości naprawczej należą prawo ofiary do rekompensaty, a także zobowiązanie sprawcy do naprawienia wyrządzonej szkody, co powinno zmierzać do uświadomienia sprawcy jego winy i zrozumienia przez niego skutków przestępstwa. Praktycznym wymiarem stosowania sprawiedliwości naprawczej może być więc restytucja finansowa dla pokrzywdzonego. W polskim porządku prawnym ustawodawca jako jeden z przejawów sprawiedliwości naprawczej określił przepis art. 244c Kodeksu karnego, który wszedł w życie 1 października 2023 r. Celem opracowania jest ocena nowej regulacji w polskim porządku prawnym, dotyczącej przestępstwa uchylania się od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego jako instrumentu wsparcia pokrzywdzonego w uzyskaniu kompensaty. W tym celu autorzy wskazali przyczyny wprowadzenia omawianej normy oraz dokonali jej analizy. W opracowaniu zostały wykorzystane metody dogmatyczna oraz prawnoporównawcza. Najważniejszym wnioskiem z dokonanej analizy jest fakt, że przyjęte rozwiązanie poprawia faktyczną sytuację pokrzywdzonego, który otrzymał istotny instrument skłonienia sprawcy do wykonania obowiązku w sytuacji uchylania się przez niego od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego albo nawiązki. W artykule ujęte zostały także postulatory *de lege lata* oraz postulatory *de lege ferenda* związane z regulacją art. 244c k.k. oraz przedstawiona została jej ocena na tle porządków prawnych wybranych państw europejskich.

Słowa kluczowe: kompensacja; środek kompensacyjny; pokrzywdzony; kryminalizacja; art. 244c Kodeksu karnego

I. WSTĘP

W wyniku wejścia w życie ustawy z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹ do Kodeksu karnego (k.k.) wprowadzony został przepis art. 244c, który stanowi: „Kto uchyla się od wykonania orzeczonego przez sąd na rzecz pokrzywdzonego lub osoby dla niego najbliższej, za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązki, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Na podstawie art. 5 ustawy z 26 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (k.p.c.) oraz niektórych innych ustaw² wejście w życie wyżej wskazanej regulacji nastąpiło 1 października 2023 r. Celem artykułu jest ocena nowej regulacji w polskim porządku prawnym jako instrumentu wsparcia pokrzywdzonego w uzyskaniu kompensaty. W opracowaniu

¹ Ustawa z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2022, poz. 2600.

² Ustawa z 26 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2023, poz. 403.

wykorzystano metody dogmatyczną oraz prawnoporównawczą. W pierwszej części artykułu przedstawiono kwestie związane z przebiegiem procesu legislacyjnego wyżej wymienionej ustawy z 7 lipca 2022 r. oraz dotyczące sprawiedliwości naprawczej wobec pokrzywdzonego przestępstwem w kontekście wprowadzonego art. 244c k.k. Następnie analizie poddano przepis regulujący przestępstwo uchylania się od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego. Ostatnią część artykułu poświęcono kwestii uzyskania kompensaty przez pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w porządkach prawnych wybranych państw europejskich, tj. Niemiec, Anglii oraz Francji. W podsumowaniu zawarto wnioski *de lege lata* oraz postulaty *de lege ferenda* związane z omawianą regulacją art. 244c k.k. oraz jej ocenę na tle porządków prawnych wymienionych wyżej państw europejskich.

II. PRZESTĘPSTWO UCHYLANIA SIĘ OD WYKONANIA ORZECZONEGO PRZEZ SĄD ŚRODKA KOMPENSACYJNEGO A REALIZACJA SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ WOBEK POKRZYWDZONEGO

Propozycja wprowadzenia do Kodeksu karnego przepisu, który sankcjonowałby uchylanie się od wykonania orzeczonego przez sąd na rzecz pokrzywdzonego lub osoby dla niego najbliższej środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązki, pojawiła się już w rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 14 maja 2019 r.³ W uzasadnieniu tego projektu wskazano, że dobrem chronionym w rozdziale XXX Kodeksu karnego jest prawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości nie tylko w aspekcie instytucjonalnym, ale również funkcjonalnym. Z tych właśnie względów projektodawcy wskazali na konieczność uzupełnienia „aksjologii chronionych wartości” o uchylanie się od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody, obowiązku zadośćuczynienia za doznaną przez inną osobę krzywdę lub nawiązki. Podkreślono także, że nie ma powodów, „aby niewykonywanie środka kompensacyjnego podlegało słabszej ochronie prawnokarnej, niż ma to miejsce w odniesieniu do środków karnych orzeczonych w stosunku do oskarżonego, a których treścią jest obowiązek określonego zachowania w stosunku do pokrzywdzonego” (s. 40–41)⁴. Ustawa ta nie weszła jednak w życie, ponieważ 14 lipca 2020 r. Trybunał Konstytucyjny (TK)

³ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 14 maja 2019 r., Sejm VIII kad., Druk nr 3451 (<https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3451>). Według projektu tej ustawy przepis miał przybrać następującą treść: „Kto uchyla się od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego, o którym mowa w art. 46, w postaci obowiązku naprawienia szkody, obowiązku zadośćuczynienia za doznaną przez inną osobę krzywdę lub nawiązki, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 14 maja 2019 r. (<https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/996CE307123D03FEC12583FA0069E8F2/%24File/3451.pdf>).

stwierdził, przed podpisaniem ustawy przez Prezydenta RP, jej niezgodność z Konstytucją RP⁵.

Ponownie regulacja ta pojawiła się w projekcie ustawy z 22 lutego 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁶. Chociaż cel jej wprowadzenia się nie zmienił, to treść przepisu w nieznacznym stopniu zmodyfikowano w stosunku do propozycji, która znalazła się w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 14 maja 2019 r. Istotny jest natomiast fakt, że oprócz argumentów, którymi projektodawcy posłużyli się poprzednim razem, w przypadku tego projektu wskazali także, że ujęcie w kodeksie karnym analizowanego typu czynu zabronionego nie jest podyktowane głównie względami represyjnymi, ale ma na celu przede wszystkim skuteczne skłonienie sprawców do kompensacji w ramach sprawiedliwości jako przejaw realizacji idei sprawiedliwości naprawczej⁷.

W związku z tym, że projektodawcy treść art. 244c k.k. łączą z pojęciem sprawiedliwości naprawczej, należy odnieść się do niego i wskazać na najważniejsze jego aspekty, a także odpowiedzieć na pytanie, czy wyżej wskazana regulacja realizuje zasady owej koncepcji. Termin *restorative justice* używany jest w kontekście przywracania porządku naruszonego przestępstwem oraz odbudowy więzi społecznych (Przesławski, 2017, s. 36). Sprawiedliwość naprawcza definiowana jest często jako sposób reagowania na przestępstwo skoncentrowany na potrzebach ofiary i umożliwiający jednocześnie pokrzywdzonemu, sprawcy, ich rodzinom oraz członkom społeczności aktywne uczestnictwo w procesie naprawienia krzywdy, którą wyrządzono (Łukawska-Malicka, 2022, s. 45). Zgodnie z tą koncepcją „ofiarami” są więc nie tylko osoby bezpośrednio pokrzywdzone przestępstwem, ale również te, które w sposób pośredni doznały jego skutków, tj. członkowie rodziny i bezpośredni przyjaciele ofiar, rodziny i krewni sprawcy, świadkowie przestępstwa oraz całe wspólnoty lokalne (Silecka-Marek, 2021, s. 75; zob. również Gladfelter i Ruback, 2017, s. 199).

Sprawiedliwość naprawczą można określić jako model odpowiedzialności występującej zasadniczo obok, a czasami również zamiast, prawnokarnej represji (Zawiejski, 2016, s. 21). Zgodnie z tą koncepcją przestępstwo jest konfliktem między ludźmi, który skutkuje konkretnymi szkodami wyrządzonymi nie tylko poszczególnym osobom, ale i całym społecznościom (Lauwaert, 2015, s. 38; zob. również Christie, 1977, s. 8). Do podstawowych cech idei sprawiedliwości naprawczej zaliczyć można m.in. fakt, iż sprawca i pokrzywdzony komunikują się ze sobą w sprawie czynu popełnionego przez sprawcę i jego następstw, ustalają oni również, w jaki sposób sprawca ma ponieść ciężar likwidacji następstw czynu zabronionego (Zawiejski, 2016, s. 22–23).

⁵ Wyrok TK z 14 lipca 2020 r., Kp 1/19, M. P. 2020, poz. 647 (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20200000647>).

⁶ Projekt ustawy z 22 lutego 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Sejm IX kad., Druk nr 2024 (<https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024>).

⁷ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 22 lutego 2022 r. [dalej jako: Uzasadnienie 2022], s. 80–81 (<https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf>).

Odnosząc powyższe rozważania do wprowadzonego środka, należy zauważyć, że potraktowanie przepisu art. 244c § 1 k.k. jako przejawu sprawiedliwości naprawczej jest problematyczne. Przepis ten ma bowiem na celu ukaranie sprawcy przestępstwa za niewykonanie obowiązku naprawienia szkody, jest prawnokarną reakcją państwa na brak działania właściwego dla sprawiedliwości naprawczej. Zmierza zatem do przymusowego zapewnienia wykonania obowiązku, co pozostaje w dysonansie z ideą sprawiedliwości naprawczej. Wskazuje się, że dobrowolność udziału sprawcy przestępstwa musi być zmaksymalizowana, a przymus zminimalizowany. Ważne jest, że w koncepcji sprawiedliwości naprawczej głównym celem jest naprawienie szkód oraz odbudowa relacji w społeczeństwie, wyniki zaś mierzone są na podstawie tego, w jakim stopniu szkody zostały naprawione, a nie tego, jak wysoka kara została wymierzona sprawcy (Ashley i Stevenson, 2006, s. 6). Praktycznym wymiarem stosowania sprawiedliwości naprawczej powinny być m.in. mediacja oraz dialog podjęty między sprawcą a pokrzywdzonym przestępstwem, a także restytucja finansowa dla pokrzywdzonego (Pranis, 1998, s. 10–11). W pewnym stopniu za realizujący ideę sprawiedliwości naprawczej można uznać przepis art. 244c § 2 k.k., przewidujący niepodleganie karze za wykonanie obowiązku przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania. Jednak i tutaj widoczna jest forma nacisku na sprawcę ze strony państwa, jego działanie nie będzie zwykle połączone z wolą zakończenia konfliktu, lecz z chęcią uniknięcia odpowiedzialności karnej. Poza tym mamy do czynienia z działaniem podejmowanym w związku z wszczętym postępowaniem karnym. Jeśli nawet zatem uznać, że klauzula niepodlegania karze ma związek z ideą sprawiedliwości naprawczej, to jest to związek niewielki. Należy wszakże zwrócić uwagę, że przestępstwo, mimo że zostało umieszczone wśród przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, jest ścigane na wniosek pokrzywdzonego, co oddaje w jego ręce inicjatywę w zakresie zastosowania reakcji prawnokarnej, a tym samym bardziej eksponuje restytucyjny cel wprowadzenia przepisu. Istotne jest bowiem, że odpowiedzialność naprawcza polega na dobrowolnym przyjęciu przez sprawcę odpowiedzialności za zło wyrządzone czynem zabronionym oraz na naprawieniu owego zła. Będzie to możliwe wyłącznie wtedy, gdy sprawca przyznaje, że dopuścił się czynu i że to on spowodował zło, które trzeba naprawić. Zasadą jest wobec tego naprawienie szkody, które świadczy o tym, że sprawca bierze odpowiedzialność za swój czyn (Zawiejski, 2016, s. 22–23).

III. PRZESTĘPSTWO UCHYLANIA SIĘ OD WYKONANIA ORZECZONEGO PRZEZ SĄD ŚRODKA KOMPENSACYJNEGO W POLSKIM PORZĄDKU PRAWNYM

Analizę dogmatyczną nowego przepisu wypada zacząć od dobra chronionego. Przepis znajduje się w rozdziale XXX Kodeksu karnego (przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości). Z tego względu należy uznać, że głównym dobrem chronionym jest należyte wykonywanie orzeczeń sądowych. Ma-

jąc jednak na względzie charakter przepisu, cel jego wprowadzenia oraz to, że ściganie następuje na wniosek, a nie jak w przypadku niewykonania środków karnych z urzędu (art. 244 k.k.), należy uznać, że ubocznym przedmiotem ochrony jest ochrona majątkowych interesów osoby, na rzecz której orzeczo- no środek kompensacyjny (podobnie Wiak, 2024, nb. 2). Przyjęcie jako dobra chronionego także dobra indywidualnego umożliwia występowanie w postępowaniu pokrzywdzonego. Trzeba wszakże przyznać, że specyfika przestępstwa oraz tryb jego ścigania mogą przemawiać również za poglądem, że – pomimo umiejscowienia nowego przepisu w rozdziale XXX Kodeksu karnego – głównym przedmiotem ochrony jest ochrona interesów majątkowych pokrzywdzonego, a należyte wykonywanie orzeczeń sądowych jest jedynie ubocznym przedmiotem ochrony. Z uwagi na wnioskowy tryb ścigania nie sposób natomiast przyjąć, że jedynym dobrem chronionym jest dobro powszechne.

Podmiotem przestępstwa może być tylko osoba, wobec której orzeczo- no jako środek kompensacyjny obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia albo nawiązkę. Przestępstwo ma zatem charakter indywidualny.

Występek ma charakter umyślny, może zostać popełniony zarówno w za- miarze bezpośrednim, jak i ewentualnym (tak również Bogacki i Oleżałek, 2023, s. 514; Mozgawa, 2023, s. 978; Wiak, 2024, nb. 7; Zgołiński, 2023, s. 1263).

Znamię uchylania się należy rozumieć jako świadome niespełnianie obo- wiązku pomimo posiadania takiej możliwości. Jak wskazuje się w orzecznic- twie, uchylanie zachodzi, gdy „zobowiązany, mając obiektywną możliwość wy- konywania tego obowiązku, nie dopełnia go ze złej woli. W szczególności ma to miejsce wtedy, kiedy wykazuje negatywny stosunek psychiczny do wykonywa- nia ciężącego na nim obowiązku, co sprawia, że mimo obiektywnej możliwości jego wykonania, obowiązku tego umyślnie nie wypełnia, gdyż wypełnić go nie chce lub też lekceważy. Ten negatywny stosunek psychiczny winien być przy tym wykazany stosownymi dowodami”⁸. W kontekście negatywnego stosun- ku psychicznego podkreśla się konieczność weryfikacji „wysokości osiągniętych przez oskarżonego dochodów i jego możliwości zarobkowych oraz ustalenie, czy i w jakim stopniu wywiązywał się z ciężących na nim obowiązków, a także jakie podjął starania, aby się z nich wywiązać”⁹. Do pociągnięcia do odpowie- dzialności karnej nie wystarczy zatem ustalenie, że skazany obowiązku nie spełnił, lecz trzeba również wykazać, że mamy do czynienia z jego złą wolą w tym zakresie.

W przeciwieństwie do art. 209 § 1 k.k., art. 244c § 1 k.k. nie doprecyzowuje, jaka kwota czy część zaległości daje podstawę do przyjęcia, że skazany uchyla się od spełnienia obowiązku. Należy zatem przyjąć, że chodzi zarówno o całość, jak i każdą część orzeczonej kwoty. Nie określono także okresu, po upływie którego można przyjąć, że skazany uchyla się od wykonania obowiązku. Będzie to podlegało zatem indywidualnej ocenie w każdym postępowaniu, przy uwzględnieniu czasu potrzebnego skazanemu do zgromadzenia odpowiedniej

⁸ Wyrok SN z 10 maja 2023 r., II KK 135/23, Legalis nr 2937777.

⁹ Wyrok SN z 24 listopada 2022 r., IV KK 405/22, Legalis nr 2931269.

kwoty. Celowe byłoby wszakże rozważenie uregulowania tej kwestii na wzór art. 209 § 1 k.k. Z jednej strony przyjęcie, że uchylanie musi dotyczyć całej orzeczonej kwoty, nie pozwoliłoby na efektywne ściganie osób uchylających się od wykonania obowiązku, z drugiej – pociąganie do odpowiedzialności karnej za niewykonanie niewielkiej części obowiązku razi surowością. *De lege lata* pozostaje zaś ocena zachowania przez pryzmat jego społecznej szkodliwości.

Artykuł 244c § 1 k.k. obejmuje tylko obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia orzeczonych jako środki kompensacyjne. Poza jego zakresem jest zatem chociażby zobowiązanie skazanego do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części na podstawie art. 67 § 3 k.k. lub art. 72 § 2 k.k., czy też zawarcie ugody co do naprawienia szkody, która nie stanowi orzeczonego środka kompensacyjnego w rozumieniu art. 244c k.k. Taką wykładnię można uzasadnić tym, że uchylanie się od wykonania orzeczonego środka kompensacyjnego jest przesłanką podjęcia postępowania warunkowo umorzonego (art. 68 § 2 k.k.) oraz zarządzenia wykonania kary warunkowo zawieszanej (art. 75 § 2 k.k.). Wyciąganie z niewykonania obowiązku podwójnych konsekwencji nie byłoby zatem uzasadnione, środek probacyjny zaś ma stanowić odpowiednią motywację dla sprawcy do wykonania środka kompensacyjnego. Poza zakresem analizowanego przepisu jest również uchylanie się od zapłaty nawiazki orzeczonej na rzecz innych niż pokrzywdzony podmiotów, np. na rzecz Skarbu Państwa lub Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (Uzasadnienie 2022, s. 80).

Choć ustawodawca tego nie precyzuje, nie może budzić wątpliwości, że chodzi o środki prawomocnie orzeczone, dopiero wtedy można zresztą mówić o uchylaniu się od ich wykonania. Z treści przepisu nie wynika, aby pociągnięcie do odpowiedzialności karnej było warunkowane zainicjowaniem przez pokrzywdzonego postępowania egzekucyjnego. Zakresem przepisu objęte są jedynie orzeczenia sądów karnych, co czyni drogę dochodzenia roszczeń w ramach procesu karnego jeszcze bardziej atrakcyjną w porównaniu z dochodzeniem roszczeń wynikających z przestępstwa przed sądem cywilnym. Zróżnicowanie tych dwóch sytuacji zostało poddane w literaturze krytyce (zob. Pilarczyk, 2023, s. 191–193) jako nieuzasadnione odmienne potraktowanie sytuacji dochodzenia tych samych roszczeń w zależności od wyboru przez pokrzywdzonego drogi ich dochodzenia. Ograniczenie kryminalizacji do niewykonania orzeczenia sądu karnego należy wszakże uznać za trafne. Rozszerzenie go na orzeczenia sądów cywilnych znacznie poszerzyłoby bowiem zakres kryminalizacji, wymykając się wymogom niezbędności i proporcjonalności ingerencji prawnokarnej. Poza tym w przypadku orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia mamy do czynienia ze środkiem, który nie ma czysto cywilnoprawnego charakteru, co może uzasadniać jego szczególne potraktowanie. Do tego należałoby dodać konieczność szczególnej ochrony ofiar przestępstw, a stwierdzenie popełnienia przez daną osobę przestępstwa następuje w procesie karnym, a nie cywilnym.

Ustawodawca zawęził ochronę prawnokarną do środków kompensacyjnych orzeczonych za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego (*lege non distinguente* zarówno z urzędu, jak i na wniosek). Poza jego zakresem

będą w związku z tym przestępstwa prywatnoskargowe, również wtedy, kiedy postępowanie co do nich toczyło się z urzędu na podstawie art. 60 Kodeksu postępowania karnego¹⁰ lub art. 517b § 2 k.p.k. Prowadzenie postępowania z urzędu nie zmienia bowiem prywatnoskargowego charakteru przestępstwa, co do którego to postępowanie się toczy. W orzecznictwie i literaturze można spotkać też pogląd odmienny (zob. Zgoliński, 2023, s. 1262)¹¹, lecz trudno go zaakceptować. Przemawia za tym kilka argumentów.

Po pierwsze, w art. 60 § 2 k.p.k. użyto zwrotu „Postępowanie toczy się wówczas z urzędu”, podobnie w art. 517b § 2 k.p.k. wskazuje się, że „Postępowanie przyspieszone toczy się w trybie publicznoskargowym także o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego, jeżeli miały one charakter chuligański”. Ustawodawca wskazał zatem wyraźnie na zmianę trybu postępowania, a nie na zmianę charakteru przestępstwa. Pogląd, że zmiana trybu ścigania jest związana ze zmianą charakteru przestępstwa, mógłby mieć podstawy, gdyby ustawodawca posłużył się np. zwrotem „Przestępstwo ścigane z oskarżenia prywatnego staje się wówczas przestępstwem ściganym z oskarżenia publicznego” czy też „Postępowanie toczy się wówczas o czyn ścigany z oskarżenia publicznego”. Podobnie w przypadku złożenia wniosku o ściganie postępowanie toczy się z urzędu (art. 12 § 1 k.p.k.), natomiast nie zmienia to charakteru przestępstwa, w związku z czym pokrzywdzony może np. cofnąć wniosek o ściganie (art. 12 § 3 k.p.k.).

Po drugie, pogląd, że zmiana trybu postępowania zmienia charakter przestępstwa, mógłby być zasadny, przynajmniej jeśli chodzi o przestępstwa ścigane na wniosek, na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.¹² Artykuł 54 tego kodeksu wprost przewidywał bowiem, że przestępstwa, których dochodzenie i ściganie jest zależne od wniosku pokrzywdzonego, stają się z chwilą złożenia wniosku przestępstwami ściganymi z urzędu. Brak podobnej regulacji w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r.¹³ oraz w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. prowadzi do wniosku, że ustawodawca odstąpił od takiej konstrukcji prawnej. Podkreślić przy tym należy, że podobnej regulacji Kodeks postępowania karnego z 1928 r. nie przewidywał w odniesieniu do zmiany trybu ścigania przestępstw prywatnoskargowych.

Po trzecie, przyjęcie, że zmiana trybu postępowania zmienia również charakter przestępstwa, prowadziłoby do skutków niemożliwych do zaakceptowania. W szczególności powodowałyby to zmianę okresu przedawnienia z okresu wskazanego w art. 101 § 2 k.k. (3 lata od momentu popełnienia przestępstwa, rok od momentu dowiedzenia się o osobie sprawcy) na okres wskazany w art. 101 § 1 pkt 4 k.k. (5 lat od momentu popełnienia przestępstwa). Uzależnienie długości podstawowego okresu przedawnienia od uznaniowej decyzji prokuratora trudno uznać za właściwe w kontekście wymogu przewidywalności prawa kar-

¹⁰ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.jedn.: Dz. U. 2024, poz. 37 ze zm. (dalej jako: k.p.k.).

¹¹ Por. też uzasadnienie uchwały SN z 28 czerwca 2018 r., I KZP 4/18, Legalis nr 1793534.

¹² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. 1928, Nr 33, poz. 313 ze zm.

¹³ Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. 1969, Nr 13, poz. 96 ze zm.

nego. Poza tym trzeba mieć na względzie uboczne skutki skazania. Przykładowo, prawomocne skazanie za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego uniemożliwia wykonywanie szeregu zawodów¹⁴, a jeśli wiąże się z nałożeniem kary pozbawienia wolności powoduje utratę prawa wybieralności do Sejmu czy też wygaśnięcie mandatu poselskiego¹⁵. Jeśli zmiana trybu ścigania miałaby zmieniać również charakter przestępstwa, należałoby uznać, że prawomocne skazanie za czyn pierwotnie prywatnoskargowy powoduje powyższe konsekwencje. Zatem w przypadku prawomocnego skazania możliwość wykonywania danego zawodu czy sprawowania funkcji zależałaby od tego, czy prokurator, kierując się mniej lub bardziej merytorycznymi względami, zdecydował się na zmianę trybu ścigania. Z pewnością nie taka była intencja ustawodawcy, który przewidując określone uboczne skutki skazania tylko w przypadku skazania za czyn ścigany z oskarżenia publicznego, brał pod uwagę raczej powagę czynów, stopień ich społecznej szkodliwości, dobro chronione, specyfikę przestępstw prywatnoskargowych, a nie sam tryb ścigania przestępstw. Zatem zarówno wykładnia literalna, jak i systemowa, celowościowa oraz historyczna przemawiają przeciwko pogładowi o zmianie charakteru przestępstwa wskutek zmiany trybu ścigania.

Odrzucając pogląd o możliwości zastosowania *de lege lata* art. 244c k.k. do przestępstw prywatnoskargowych, należy zarazem krytycznie ocenić takie załączenie w art. 244c § 1 k.k.¹⁶ Różnicowanie skuteczności realizowania kompensacyjnej funkcji prawa karnego od trybu ścigania przestępstw nie znajduje przekonującego uzasadnienia. W art. 244c k.k. nie chodzi wszak o ponowne ukaranie skazanego za przestępstwo, w związku z którym orzeczono obowiązek naprawienia szkody (co byłoby oczywiście niedopuszczalne), lecz pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej za uchylanie się od wykonania prawomocnego orzeczenia sądu w zakresie środka kompensacyjnego. Stąd zaskakujące jest zawarte w uzasadnieniu projektu stwierdzenie: „Projekt ogranicza także kryminalizację wyłącznie do uchylania się od wykonania środków kompensacyjnych orzeczonych za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, aby nie był on stosowany w przypadku skazań za czyny o niskim stopniu społecznej szkodliwości” (Uzasadnienie 2022, s. 80). Trudno różnicować społeczną szkodliwość takiego zachowania w zależności od trybu ścigania przestępstwa, mając na uwadze, że zarówno w przypadku przestępstw prywatnoskargowych i publicznoskargowych mamy do czynienia z rozstrzygnięciem sądu karnego i skazaniem za przestępstwo. Sam tryb ścigania nie różnicuje wysokości szkody ani powagi wydawanego wyroku. Nie powinien też wpływać na sytuację pokrzywdzonego w zakresie możliwości wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego. Należy zatem zgłosić postulat usunięcia z art. 244c § 1 k.k. ograniczenia stosowania przepisu do przestępstw publicznoskargowych.

¹⁴ Zob. np. art. 6 ust. 2 i 3 ustawy z 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych (t.jedn.: Dz. U. 2024, poz. 1135 ze zm.) oraz art. 75 § 1 pkt 1 ustawy z 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (t.jedn.: Dz. U. 2024, poz. 390 ze zm.).

¹⁵ Zob. art. 99 ust. 3 Konstytucji RP (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.) oraz art. 247 § 1 pkt 2 ustawy z 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (t.jedn.: Dz. U. 2023, poz. 2408 ze zm.).

¹⁶ Sensu takiego ograniczenia nie widzi również Mozgawa (2023, s. 978).

W art. 244c § 2 k.k. sformułowano ustawową klauzulę niekaralności, której zaistnienie stanowi negatywną przesłankę procesową, powodującą umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 17 § 1 pkt 4 k.p.k. Aby skorzystać z klauzuli niepodlegania karze, sprawca musi wykonać w całości orzeczony środek kompensacyjny. Wykonanie go w części może co najwyżej zostać wzięte pod uwagę przy ocenie społecznej szkodliwości czynu, a co za tym idzie, przy wymiarze kary i ewentualnym stosowaniu środków probacyjnych. Nie wystarczy zobowiązanie się do wykonania środka lub samo uzgodnienie sposobu jego wykonania. Termin zaczyna biec od pierwszego przesłuchania po przedstawieniu zarzutu z art. 244c k.k., a nie od chwili przedstawienia zarzutów, co ma znaczenie w sytuacji, kiedy przesłuchanie jest dokonywane w innym dniu niż przedstawienie zarzutów (art. 313 § 1 i 1a k.p.k.). W przepisie nie wymaga się pouczenia o klauzuli niekaralności, choć w przypadku przesłuchań podejrzanych z art. 244c k.k. należy to postulować.

Krytycznie należy ocenić zagrożenie karą od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności. Taka sankcja karna za niewykonanie obowiązku o charakterze majątkowym, mające charakter przestępstwa formalnego, jest nieproporcjonalnie wysoka. Nie przekonuje zawarty w Uzasadnieniu (2022, s. 80) projektu argument, że mamy tu do czynienia z taką samą sytuacją jak niewykonanie orzeczonych środków karnych, które jest kryminalizowane w art. 244 k.k.¹⁷ Stopień społecznej szkodliwości różni się w przypadkach niewykonania środka o charakterze karnym i niewykonania środka mającego w chwili obecnej w dużym stopniu charakter cywilnoprawny. Trzeba też zauważyć, że ustawodawca różnicuje te dwie sytuacje, przyjmując w przypadku przestępstwa z art. 244 k.k. ściganie z urzędu, natomiast w przypadku przestępstwa z art. 244c k.k. ściganie na wniosek. Surowość ustawowego zagrożenia karą łagodzi wszakże w pewnym stopniu możliwość uniknięcia kary przez wykonanie obowiązku i skorzystanie z klauzuli niepodlegania karze.

IV. INSTRUMENTY WSPARCIA POKRZYWDZONEGO W UZYSKANIU KOMPENSATY OD SPRAWCY PRZESTĘPSTWA W PORZĄDKACH PRAWNYCH WYBRANYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH

1. Niemcy

Podstawowym sposobem uzyskania kompensaty przez pokrzywdzonego w niemieckim postępowaniu karnym jest postępowanie adhezyjne¹⁸, w toku którego pokrzywdzony lub jego spadkobierca mogą dochodzić w postępowaniu

¹⁷ Wątpliwości co do tego podnoszą również Herzog (2023, s. 1717) oraz Pilarczyk (2023, s. 187–190).

¹⁸ § 403 Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I, s. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 25. März 2022 (BGBl. I S. 571) geändert worden ist (<https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>).

niu karnym jedynie roszczeń majątkowych wynikających z popełnienia przestępstwa, tj. związanych z naruszeniem praw lub świadczeń majątkowych pokrzywdzonego (Kowalewska-Borys i Kuźelewski, 2010, s. 444). Po uprawomocnieniu wyroku zawierającego rozstrzygnięcie w przedmiocie powództwa cywilnego pokrzywdzony może żądać nadania wyrokowi klauzuli wykonalności w celu wyegzekwowania należności (Kowalewska-Borys i Kuźelewski, 2010, s. 453). Powództwo adhezyjne nie tylko ma służyć uniknięciu prowadzenia kilku postępowań sądowych w tej samej sprawie, lecz także przyczyniać się do sprawniejszego i łatwiejszego uzyskania odszkodowania przez pokrzywdzonego (Liu i Schiemann, 2018, s. 165).

W kontekście uzyskania kompensaty przez pokrzywdzonego należy podkreślić, że ustawodawca w niemieckim porządku prawnym nie przewidział przestępstwa uchylania się od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego. Nie oznacza to jednak, że w sytuacji braku realizacji ciężącego na sprawcy wyżej wskazanego obowiązku nie może ponieść on określonych konsekwencji. W tym celu trzeba wskazać na sytuacje, w których niemiecki ustawodawca umożliwia uzyskanie kompensaty przez pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na przepis § 153a Strafprozeßordnung, który umożliwia szybkie zakończenie postępowania karnego w kontekście drobnej przestępczości, pod warunkiem że oskarżony dobrowolnie zgadza się na spełnienie określonych warunków (Brüning, 2015, s. 587). W celu wykonania nałożonych obowiązków oraz poleceń prokuratura wyznacza oskarżonemu termin, który w przypadku obowiązku naprawienia szkody wynosi najwyżej sześć miesięcy (prokuratura może jednak nałożone obowiązki oraz polecenia następczo uchylić i przedłużyć termin jednorazowo na okres trzech miesięcy). W sytuacji jednak, gdy oskarżony nie spełni nałożonych na niego obowiązków oraz poleceń, to przepis § 153a Strafprozeßordnung nie może znaleźć zastosowania. Istotne jest również, że nie dokonuje się zwrotu świadczeń, które sprawca poniósł już w celu spełnienia obowiązków oraz poleceń. W praktyce instytucja ta nie jest jednak często stosowana z uwagi nie tylko na brak możliwości finansowych sprawcy, ale również ze względu na fakt, że istnieją niewspółmierne trudności w nadzorowaniu wykonania nałożonego na oskarżonego obowiązku naprawienia szkody (Zalewski, 2006, s. 107).

Kolejną możliwością jest orzeczenie warunkowego zawieszenia wykonania kary. Zgodnie z treścią przepisu § 56b Strafgesetzbuch¹⁹ sąd może zobowiązać skazanego do spełnienia określonych warunków w celu zadośćuczynienia za wyrządzoną szkodę. Sąd może zarządzić wobec skazanego m.in. naprawienie szkody wynikłej z czynu z uwzględnieniem możliwości skazanego. Należy wskazać, że jest to sposób zabezpieczenia interesów pokrzywdzonego, norma ta ma bowiem na celu wywarcie wpływu na sprawcę przestępstwa i uzyskanie przez pokrzywdzonego zadośćuczynienia za wyrządzoną mu krzywdę (Piehler i Weiß, 2021, s. 616). Jednak w sytuacji, gdy sprawca czynu będzie rażąco lub

¹⁹ Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 2 Absatz 2 des Gesetzes vom 7. November 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 351) geändert worden ist (https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/___56b.html).

uporczywie naruszał nałożone na niego obowiązki, w tym obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przez przestępstwo, sąd, zgodnie z § 56f Strafgesetzbuch, uchylił zawieszenie wykonania kary.

Na koniec należy wskazać również na obowiązującą w niemieckim porządku prawnym ustawę o zabezpieczeniu roszczeń ofiar (OASG²⁰). Na podstawie tego aktu prawnego istnieje możliwość ustanowienia z mocy prawa zastawu na korzyściach, które sprawca osiągnął w wyniku popełnienia czynu zabronionego. Ustawa ta – obok ułatwienia naprawienia szkody – ma służyć także ograniczeniu możliwości wzbogacenia się przez sprawcę w wyniku popełnionego przestępstwa (Pilarczyk, 2018, s. 58). Zgodnie bowiem z § 1 ustawy o zabezpieczeniu roszczeń ofiar wierzycielem zastawnym jest każda osoba, którą należy uważać za pokrzywdzonego w rozumieniu przepisów Strafprozeßordnung i która ma wobec sprawcy roszczenie o odszkodowanie w wyniku popełnienia czynu zabronionego. Ustanowienie tego zastawu zabezpiecza owo roszczenie.

2. Anglia

Podstawowym sposobem uzyskania kompensaty w Anglii są tzw. *compensation orders*, czyli nakazy wypłacenia odszkodowania, które stanowią element sprawiedliwości naprawczej (Hamman i Nortje, 2017, s. 1–2). Na ich podstawie sprawca ma obowiązek zadośćuczynienia swojej ofierze za wszelkie szkody na osobie, straty lub inne szkody wynikające z przestępstwa. Sąd ma obowiązek rozważyć kwestie przyznania pokrzywdzonemu odszkodowania w każdym możliwym przypadku, a w sytuacji jego nieprzyznania – obowiązany jest do uzasadnienia takiego rozstrzygnięcia. W wyniku uchwalenia Criminal Justice Act z 1982 r.²¹ wprowadzono regulację, zgodnie z którą, jeżeli sąd zamierza nałożyć na sprawcę jednocześnie obowiązek zapłaty grzywny oraz nakaz wypłacenia odszkodowania pokrzywdzonemu, a według oceny sądu środki pieniężne, jakimi dysponuje sprawca, nie pozwalają mu na uregulowanie obu tych kwot, orzeka się jedynie nakaz wypłacenia odszkodowania (Criminal Justice Act, section 67). Obowiązek ten ma zatem pierwszeństwo w orzekaniu przed innymi środkami, a nawet karami (Pilarczyk, 2018, s. 59). Stanowi więc to formę zabezpieczenia interesów ofiar przestępstw, które mają prawo uzyskać kompensatę za szkody poniesione w wyniku popełnienia przez sprawcę przestępstwa.

Istotny jest fakt, że gdy sąd formułuje wstępną ocenę odpowiedniego poziomu odszkodowania, musi wziąć pod uwagę środki, którymi dysponuje sprawca, o ile są one znane. Jeżeli sprawca nie posiada wystarczających zasobów finansowych, może zaistnieć konieczność zmniejszenia wysokości odszkodowania lub przyznania dodatkowego czasu na jego zapłatę. W uzasadnionych

²⁰ Opferanspruchssicherungsgesetz vom 8. Mai 1998 (BGBl. I S. 905) (<https://www.gesetze-im-internet.de/oasg/BJNR090500998.html>).

²¹ Criminal Justice Act 1982, UK Public General Acts (<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/48>).

przypadkach sąd może zezwolić na wypłatę odszkodowania przez okres do trzech lat²². Nakazy kompensacyjne spełniają jeden z pięciu celów wydawania wyroków, które sądy muszą brać pod uwagę w postępowaniu ze sprawcami²³. Chodzi o zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody wyrządzonej ofierze przestępstwa²⁴.

Sposobem, który umożliwia w łatwiejszy sposób wyegzekwowanie wypłaty odszkodowania pokrzywdzonemu przestępstwem, jest instytucja *victim personal statement*. Na jej podstawie pokrzywdzony może złożyć w postępowaniu karnym oświadczenie, które pomaga organom procesowym zrozumieć, w jaki sposób pokrzywdzony przeżywa skutki popełnienia wobec niego czynu zabronionego, tj. następstwa fizyczne, emocjonalne, psychiczne czy finansowe (Roberts i Manikis, 2011, s. 10)²⁵.

Egzekwowanie nakazów wypłacania odszkodowania należy do sądów pokoju. Za zwłokę w ich zapłacie sprawcy grozi nawet pozbawienie wolności, którego długość określona jest w załączniku nr 4 do ustawy o sądach pokoju z 1980 r. (Magistrates' Courts Act 1980)²⁶. Do pozbawienia wolności może dojść tylko wtedy, gdy nastąpiło sprawdzenie możliwości finansowych sprawcy i sąd uznał, że posiada on wystarczające środki do niezwłocznego uiszczenia zasądzonej kwoty, a jej nieuiszczenie wynika z umyślnego działania sprawcy, a także zostały już wypróbowane inne metody wyegzekwowania określonej kwoty i sąd stwierdził, że są one nieodpowiednie albo nieskuteczne. Istnieje możliwość zawieszenia pozbawienia wolności sprawcy, jeżeli regularnie będzie uiszczał zasądzone kwoty (Magistrates' Courts Act 1980, section 82), w ustawie mowa też o „osadzeniu” osoby w więzieniu (section 76). Pozbawienie sprawcy wolności nie jest karą, lecz stanowi instrument egzekwowania nałożonej na niego kwoty tytułem nakazu wypłacenia odszkodowania w sytuacji braku dobrowolnego spełnienia ciążącego na nim obowiązku.

Poza wyżej wskazanymi nakazami wypłacenia odszkodowania wymienić należy także program odszkodowań za obrażenia spowodowane przestępstwem. Jest to finansowany przez rząd program odszkodowań dostępny dla ofiar przestępstw z użyciem przemocy (Criminal Injuries Compensation; zob. np. Taylor, 2014, s. 185–186). W ramach tego programu istnieje możliwość uzyskania od-

²² Sentencing Council, *Sentencing Guidelines – Introduction to compensation* (<https://www.sentencingcouncil.org.uk/explanatory-material/magistrates-court/item/fines-and-financial-orders/compensation/1-introduction-to-compensation/>).

²³ Do celów tych należą: karanie przestępców, zmniejszanie przestępczości (w tym jej ograniczanie poprzez odstraszanie), resocjalizacja przestępców, ochrona społeczeństwa oraz zadośćuczynienie przez przestępców ofiarom przestępstwa. Zob. Sentencing Act 2020, Part 4, Chapter 1, Section 57 (<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/17/group/SECOND/part/4/chapter/1/enacted>).

²⁴ Ministry of Justice, *Guidance: Compensation in the justice system*, 22 December 2022 (<https://www.gov.uk/guidance/compensation-in-the-justice-system>).

²⁵ Ministry of Justice, *Victim personal statements – A guide for police officers, investigators and criminal justice practitioners* (Joint Agency Guide to the Victim Personal Statement: A guide for all criminal justice practitioners), 11 November 2013, s. 3 (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/740196/joint-agency-guide-victim-personal-statement.pdf).

²⁶ Magistrates' Courts Act 1980, UK Public General Acts 1980, Schedule 4 (<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/schedule/4>).

szkodowania w wyniku m.in. doznanego urazu psychicznego lub fizycznego w następstwie przestępstwa z użyciem przemocy, molestowania seksualnego, utraty zarobków wynikającej z braku lub ograniczonej zdolności do pracy będącej bezpośrednim następstwem przestępstwa. Stawki odszkodowań z tytułu poniesionych obrażeń zostały ustalone i obowiązują niezmiennie od 2012 r. Tabela podzielona jest na dwie części, w których wskazane są różne kwoty – od 1000 funtów (zarówno w części A, jak i w części B) aż po 250 000 funtów w części A (np. całkowite porażenie czterokończynowe) oraz 44 000 funtów w części B (dotyczy m.in. roszczeń związanych z wykorzystaniem seksualnym)²⁷.

Ponadto pokrzywdzony ma możliwość dochodzenia odszkodowania od sprawcy czynu w postępowaniu cywilnym²⁸. Jeżeli pokrzywdzony otrzymał wcześniej jakąkolwiek kwotę na podstawie wydanego w postępowaniu karnym nakazu wypłacenia odszkodowania albo uzyskał wsparcie w ramach programu odszkodowań dla ofiar przestępstw z użyciem przemocy, to w postępowaniu cywilnym można dochodzić pozostałej części roszczeń.

Jak wynika z powyższych rozważań, w systemie angielskim również brak przepisów regulujących przestępstwo uchylania się od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego. Zabezpieczenie interesów ofiary przestępstwa następuje w drodze oceny zdolności finansowych sprawcy przestępstwa, a następnie orzeczenia przez sąd nakazu wypłacenia odszkodowania, a dopiero w dalszej kolejności orzeka się inne środki i kary. Ponadto mechanizmem mającym wpływ na egzekwowanie nałożonego na sprawcę obowiązku zapłaty odszkodowania jest możliwość pozbawienia go wolności w sytuacji opóźnienia w wypłacie zasądzonej w postępowaniu karnym kwoty odszkodowania. Jest to zatem środek mający element represyjny.

3. Francja

We Francji pokrzywdzony może dochodzić roszczeń cywilnych wynikających z przestępstwa albo w postępowaniu cywilnym, albo w postępowaniu karnym przez zgłoszenie roszczenia, co powoduje stanie się stroną cywilną (zob. Pin, 2006, s. 49–72). W przypadku przyznania kompensaty i braku jej dobrowolnego zrealizowania przez skazanego, pokrzywdzony może wystąpić do sądu o wydanie nakazu zapłaty i zwrócić się do komornika o wyegzekwowanie zasądzonej sumy²⁹.

Poza tym we Francji funkcjonują dwa podmioty, które zajmują się wypłatą odszkodowań. Pierwszym z nich jest Komisja ds. odszkodowań dla pokrzywdzonych przestępstwami (Commissions d'indemnisation des victimes d'in-

²⁷ Ministry of Justice, *The Criminal Injuries Compensation Scheme 2012*, s. 43–71 (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/808343/criminal-injuries-compensation-scheme-2012.pdf).

²⁸ Ministry of Justice, *Guidance: Compensation in the justice system*, 22 December 2022 (<https://www.gov.uk/guidance/compensation-in-the-justice-system>).

²⁹ European e-Justice, content provided by: France, *Claiming damages from offender* (https://e-justice.europa.eu/494/EN/claiming_damages_from_the_offender?FRANCE&member=1).

fractions [CIVI]), działająca na podstawie 706-3 Code de procédure pénale z 1957 r.³⁰, która może przyznać kompensatę do określonej wysokości w sytuacji, w której jej uzyskanie od sprawcy nie jest możliwe. Wpłata taka jest dokonywana z Funduszu Gwarancyjnego dla Pokrzywdzonych (Fonds de Garantie des Victimes), traktowanego jako przejaw solidarności narodowej³¹. Nie we wszystkich przypadkach jednak taka możliwość przyznania kompensaty istnieje. W sytuacji kiedy nie można otrzymać odszkodowania od sprawcy ani od CIVI, można zwrócić się do Biura ds. pomocy ofiarom przestępstw windykacji zasądzonych kwot (Service d'Aide au Recouvrement des Victimes d'Infractions [SARVI]). W przypadku kompensaty wynoszącej do 1000 euro, SARVI wypłaca całą kwotę, powyżej tej sumy wypłaca 30%, nie mniej niż 1000 euro i nie więcej niż 3000 euro, podejmuje się również w imieniu pokrzywdzonego egzekucji zasądzonej sumy od sprawcy, co sprawia, że nie musi on samodzielnie wszczynać egzekucji komorniczej. Wniosek do SARVI należy złożyć w ciągu roku od uprawomocnienia się orzeczenia przyznającego kompensatę³², ten zaś ma za zadanie wypłacić pewną część kompensaty, umożliwiając pokrzywdzonemu pokrycie najpilniejszych wydatków, jak i wspomóc go prawnie w dochodzeniu pozostałej części kompensaty. Wsparcie takie jest udzielane nieodpłatnie.

V. WNIOSKI

Uzasadniając wprowadzenie przestępstwa uchylania się od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego, projektodawcy wskazali na fakt, że realizacja środków karnych orzeczonych wobec oskarżonego podlega już ochronie karnoprawnej, więc takiej samej ochronie powinien również podlegać obowiązek naprawienia szkody albo wykonanie innych środków kompensacyjnych przez sprawcę przestępstwa. Należy zwrócić uwagę, że takie rozwiązanie poprawia faktyczną sytuację pokrzywdzonego, który otrzymał istotny instrument skłonienia sprawcy do wykonania obowiązku w sytuacji uchylania się przez niego od wykonania orzeczonego przez sąd środka kompensacyjnego albo nawiązki. Należy tu podzielić pogląd, że w stanie prawnym sprzed 1 października 2023 r. efektywność instrumentów egzekwowania obowiązku wykonania środka kompensacyjnego nie była satysfakcjonująca (zob. Łazarz, 2021, s. 170–171). W lepszej sytuacji pokrzywdzony był w przypadku zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody w ramach środka probacyjnego, gdyż niewykonanie obowiązku mogło skutkować zarządzeniem wykonania

³⁰ Code de procédure pénale (https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006138122/#LEGISCTA000006138122).

³¹ République Française, Service-Public.fr, *Victime d'infraction: indemnisation par le fonds de garantie des victimes* (<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F2313>).

³² Fonds de Garantie des Victimes, *The Crime Victims' Compensation Recovery Assistance Service* (SARVI) (https://www.fondsdegarantie.fr/wp-content/uploads/2020/08/EN-Livret-indemnisation-SARVI_AOUT2020_EP.pdf#3).

kary, choć i tutaj powiązanie okresu próby z wykonaniem obowiązku mogło istotnie naruszać interes pokrzywdzonego, odwołując w czasie uzyskanie kompensaty (zob. Brózek, 2021, s. 1187–1192).

Jak widać na przykładzie trzech przedstawionych systemów prawnych, wykonanie obowiązku naprawienia szkody odbywa się w Europie w różny sposób. W Niemczech i we Francji przyjęto cywilnoprawną drogę egzekucji obowiązku, przy czym we Francji istnieje istotne wsparcie ze strony państwa w egzekucji obowiązku i możliwość wypłaty przynajmniej części odszkodowania z funduszu państwowego. W Anglii z kolei wprowadzono możliwość pozbawienia sprawcy wolności na określony czas, w zależności od zasądzonej w nakazie wypłacenia odszkodowania kwoty.

Pojawia się tutaj pytanie, czy prawo karne jest adekwatnym instrumentem reakcji na niewykonanie zobowiązania o charakterze cywilnym. Po reformach ostatnich lat obowiązek naprawienia szkody przestał być bowiem środkiem karnym, a jako środek kompensacyjny jest orzekany w dużej mierze na podstawie przepisów prawa cywilnego. Bardziej prawnokarny charakter ma z kolei nawiązka. Odpowiadając na powyższe pytanie, należy zauważyć, że nie jest to pierwsza sytuacja, w której ustawodawca wybrał reakcję prawnokarną. Dobrym przykładem jest tu przestępstwo niewykonania obowiązku alimentacyjnego, które od dziesięcioleci funkcjonuje w polskim prawie karnym. Można uznać, że cel doprowadzenia do naprawienia szkody jest legitymowany. Przepis nie narusza także art. 1 Protokołu nr 4 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³³, gdyż ten drugi przepis przewiduje, że nikt nie może być pozbawiony wolności jedynie z powodu niemożności wykonania zobowiązania umownego (*inability to fulfil a contractual obligation*). Artykuł 244c k.k. dotyczy zaś sytuacji uchylania się od wykonania zobowiązania, które sprawca jest w stanie wykonać, a zobowiązanie to nie ma charakteru umownego. Odnosząc się do konieczności wprowadzenia regulacji prawnokarnej, należy wskazać, że pokrzywdzony ma możliwość wszczęcia postępowania egzekucyjnego w przypadku braku działania ze strony skazanego. Można to zatem potraktować jako środek mniej ingerujący niż prawo karne. Wszczęcie postępowania z art. 244c k.k. nie powinno zaś być alternatywą dla postępowania egzekucyjnego. Powstaje zatem wątpliwość, czy wprowadzenie reakcji prawnokarnej jest proporcjonalne, zwłaszcza biorąc pod uwagę stosunkowo wysokie zagrożenie ustawowe, które może być wyższe niż zagrożenie za czyn, za który orzeczono środek kompensacyjny. W tym kontekście za celowe można uznać rozważenie wprowadzenia jako alternatywy mechanizmu państwowego wsparcia pokrzywdzonych w egzekwowaniu roszczeń od sprawcy przestępstwa na wzór regulacji funkcjonujących we Francji. *De lege lata* można natomiast zwrócić uwagę na konieczność zapewnienia efektywnej ochrony praw pokrzywdzonego, jak i na to, że sprawca może uwolnić się od odpowiedzialności, wykonując nałożony na niego obowiązek w ciągu 30 dni od przesłuchania w charakterze podejrzanego.

³³ Protokół nr 4 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony w Strasburgu z dnia 16 września 1963 r., ETS nr 46, Dz. U. 1995, Nr 36, poz. 175.

Dodać można, że przy występowaniu przez Polskę z wnioskami w ramach międzynarodowej współpracy w sprawach karnych w związku z toczącymi się postępowaniami z art. 244c k.k. lub wydanymi w nich wyrokami pojawiać się będzie kwestia braku spełnienia wymogu podwójnej karalności, z uwagi na brak podobnych przepisów w innych systemach prawnych.

Bibliografia

- Ashley, J., i Stevenson, P. (2006). *Implementing balanced and restorative justice: A guide for law enforcement*. Illinois Criminal Justice Information Authority. Pobrane 28 listopada 2024, z: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/implementing-balanced-and-restorative-justice-guide-law-enforcement>
- Bogacki, P., i Oleżałek, M. (2023). *Kodeks karny. Komentarz do nowelizacji z 7.7.2022 r.* C. H. Beck.
- Brózek, P. (2021). Problem „uchylania się” od naprawienia wyrządzonej szkody lub krzywdy przez sprawcę przestępstwa. *Monitor Prawniczy*, 22, 1187–1193.
- Brüning, J. (2015). Die Einstellung nach § 153a StPO. Moderner Ablasshandel oder Rettungsanker der Justiz? *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 12, 586–592. https://zis-online.com/dat/artikel/2015_12_969.pdf
- Christie, N. (1977). Conflicts as property. *The British Journal of Criminology*, 1, 1–15. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a046783>
- Gladfelder, A. S., i Ruback, R. B. (2017). Victims’ needs and restorative justice. W: C. Roberson (red.), *Routledge handbook on victims’ issues in criminal justice* (s. 196–202). Routledge.
- Hamman, A. J., i Nortje, W. (2017). Compensation orders in criminal proceedings – a fresh perspective. Litnet Akdemiesies. University of the Western Cape Research Repository. Pobrane 28 listopada 2024, z: <https://uwcscholar.uwc.ac.za:8443/server/api/core/bitstreams/539421f8-2f50-4304-8c79-5d237df36555/content>
- Herzog, A. (2023). Komentarz do art. 244c. W: R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz* (s. 1717). C. H. Beck.
- Kowalewska-Borys, E., i Kuźelewski, D. (2010). Postępowanie adhezyjne w polskim i niemieckim procesie karnym – zarys problematyki na tle prawnoporównawczym. W: Z. Cwiakalski i G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody* (s. 442–456). Wolters Kluwer Polska.
- Lauwaert, K. (2015). Restorative justice and restorative justice practices. W: K. Lauwaert i I. Aertsen (red.), *Desistance and restorative justice: Mechanisms for desisting from crime within restorative justice practices* (s. 38–53). European Forum for Restorative Justice.
- Liu, D., i Schiemann, A. (2018). Staatliche Opferentschädigung und Adhäsionsverfahren Reformbedarf in Deutschland und China. *Kriminalpolitische Zeitschrift*, 3, 162–171. <https://kripoz.de/wp-content/uploads/2018/05/liu-schiemann-staatliche-opferentschaedigung-und-adhaesionsverfahren.pdf>
- Lazarz, M. (2021). Odpowiedzialność karna za uchylanie się od wykonania środka kompensacyjnego. *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, 18(1), 165–183. <https://doi.org/10.32084/sawp.2021.16.1-10>
- Łukawska-Malicka, M. (2022). Czy jest sprawiedliwość naprawcza? Istota i zarys problematyki. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia*, 2, 43–59. <https://journals.umcs.pl/g/article/view/14299>
- Mozgawa, M. (2023). Komentarz do art. 244c. W: M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz* (s. 977–978). Wolters Kluwer Polska.
- Piehler, F., i Weiß, J. (2021). Das Verhältnis zwischen strafrechtlicher Bewährungsauflage und zivilrechtlichem Schadensersatzanspruch. *Juristische Rundschau*, 12, 616–623. <https://doi.org/10.1515/juru-2021-0007>
- Pilarczyk, Ł. (2018). *Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym*. Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Pilarczyk, Ł. (2023). Przepięstwo uchylania się od wykonania środka kompensacyjnego (art. 244c Kodeksu karnego) – ocena zasadności wprowadzenia regulacji. *Prawo w Działaniu*, 55, 182–203. <https://doi.org/10.32041/pwd.5509>
- Pin, X. (2006). Les victimes d'infractions définitions et enjeux. *Archives de politique criminelle*, 28(1), 49–72. <https://doi.org/10.3917/apc.028.0049>
- Pranis, K. (1998). Guide for implementing the balanced and restorative justice model. U.S. Department of Justice. Pobrane 28 listopada 2024, z: <https://ojdp.ojp.gov/library/publications/guide-implementing-balanced-and-restorative-justice-model>
- Przesławski, T. (2017). Organizacja wykonania kary pozbawienia wolności a idea sprawiedliwości naprawczej. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 94(1), 35–50. <https://open.icm.edu.pl/handle/123456789/20122>
- Roberts, J. V., i Manikis, M. (2011). *Victim personal statements: A review of empirical research*. Office of the Commissioner for Victims and Witnesses of England and Wales. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3032138>
- Silecka-Marek, E. (2021). Miejsce sprawiedliwości naprawczej w polskim systemie karnym. *Końskie Studia Społeczno-Ekonomiczne*, 7(1), 69–84. <https://doi.org/10.30438/ksse.2021.7.1.5>
- Taylor, L. (2014). The English and Welsh perspective on legal aid for crime victims. W: P. Wiliński i P. Karlik (red.), *Improving protection of victims' rights: Access to legal aid* (s. 183–190). Adam Mickiewicz University, Faculty of Law and Administration.
- Wiak, K. (2024). Komentarz do art. 244c. W: A. Grześkowiak i K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz* (nb. 2 oraz 7). Legalis.
- Zalewski, W. (2006). *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?* Arche.
- Zawiejski, P. (2016). Idea sprawiedliwości naprawczej. W: T. Dukiet-Nagórska (red.), *Idea sprawiedliwości naprawczej a zasady kontynentalnego prawa karnego* (s. 11–24). Uniwersytet Śląski; Wydawnictwo Poltext.
- Zgoliński, I. (2023). Komentarz do art. 244c. W: V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz* (s. 1261–1263). Wolters Kluwer Polska.